
A POLITIKA SZEREPE A XXI. SZÁZADBAN KÖRKÉRDÉS

SZABÓ MÁTÉ

Politika a XXI. században*

A politikatudomány elméleti kihívásai

A politikatudománynak is meg kell kísérelnie számot vetni azzal a kihívással, amit a mobil kommunikációs technika és a világháló hordoz. A politológia alapkérdése, a *hatalom* problémája az úttörőnek tekinthető politikai és társadalmi kommunikáció-kutató Karl Deutsch a XX. század második felében fogalmazott előrejelzése szerint egyre inkább az információ, és az információáramlási csatorna ellenőrzésének kérdésévé válik, gondoljunk például a XXI. század terror-ellenes globális küzdelmének technikáira, az azokat kísérő kampányokra. Az imázsok konfliktusai, konkurenciája és kooperációs rendszereinek kiépülése párhuzamosan zajlanak a globális tömegmédiában és a világhálón, valamint a személyes elektronikus kommunikációk jelrendszerének kommunikatív tartalmában. A hatalomhoz hasonlóan a legalapvetőbb politikai kategória, a *konfliktus*, és a *politika* folytatása a legkülönbélebb eszközökkel, köztük a *háborúval* a *cyberspace* és a mobil kommunikáció terén egyaránt és összefüggésben zajlik. Az *állam*, a politika oly fontos és központi szereplője, nem találja meg többé saját erőszakmonopol-területét, kicsúszik alóla a globális kommunikációs láncolatokkal összekapcsolt és elválasztott civil társadalom pillérjeiben, amelyek államok felet és alatt húzódó stabil struktúrákat alkotnak

* A témáról körkérdésünket 2005. 3-4. számunkban tettük fel. A 2006. 1. szám-ban Kende Péter és Löffler Tibor vitacikkeit közöltük. Várjuk a további hozzászólásokat.

és rendeznek újjá. Az állam éjjelióreivel és csendőreivel globalizálódik, hatalma a globális ellenőrző funkciók alá kell, hogy rendeződjék ahhoz, hogy fennmaradjon. A globális csendőrség pedig gondolatrendőrség lesz, amely a *tolerancia* problémáit újrafogalmazva globális ellen-elitiek globális szervezkedéseinek nyomán igyekszik haladni. A XIX. század politikai krimije egy utcában, társaságban, vagy városban, intézményben a XX. századé az autós üldözésekkel az ország sorompóval elválasztott terében, a repülőgépekkel az államok felett, a XXI. századé pedig számítógépes kommunikációk arctalan és lokalizálhatatlan globális terében zajlik az üldözők, az állam, a Rend szolgálói, illetve a Rend ellenségei, megváltoztatói, a másként gondolkodók között. Hová lesznek ebben a harcban az *emberi jogok* és a *pluralizmus* játékszabályai, a jogállami eljárások közös standardjai? Olyan szabályok lépnek a helyükbe, amelyek a *jogállam* előtti időkből a bunkós csendőr és a forradalmárok között, a cenzor és a lapszerkesztők között dívnak, mert a jogállam a *szuverenitáshoz*, az emberi jogok a demokráciához, és mindkettő a régi „westfáliai” típusú, a globalizáció előtti szuverén területi államhoz* kötött. Újrarendeződnek tehát a *demokrácia* a pluralizmus és az emberi jogok erős keretekkel határolt perspektívái, és a XXI. század kaleidoszkópján új mozaikok jelölik a régi politika lapfogalmait.

A régi paradoxont – miszerint a politikai közösség határaitól szóló döntésnek autoritatív döntésnek kell lennie, az exkluzivitás jelenik meg benne, amely kívül tartja a határon túliakat – az internet demokráciája újrendezheti. A közösség öndefiníciós hatalma inkluzívva válhat. Mindenki csatlakozhat, korra, nemre, fajra tekintet nélkül egyetlen picike feltétellel, legyen csatlakozása (*connection*) és képes kommunikálnia *cyberspace* angolján. Azaz, az új honorácior elitet a *Besitz* és *Bildung* már nem a helyi birtok és a közös jobb iskola akcentusával jelöli, hanem a megszerzett byte-mennyiségel, valamint a *homepage*-gyártás és levelező-hálózat menedzselés globális készségeivel. A birtok a hardware a műveltség a kapcsolatteremtés. Újraformálja az internet az elit és a tömeg, az elit és az ellen-elit központi jelentőségű koncepcióit is.

Mi marad a régi irányzatfogalmakból, avagy mi lép a helyükbe? Ez egy kedvelt tematikája a politikaelméletnek, és jól használható a *barát* és az *ellenség* kijelölésére. A *bal* és a *jobb*, a

* Zygmunt Bauman (2002): *Globalizáció*. Szeged, Szukits. Ralf Dahrendorf (2004): *Egy új rend nyomában*. Budapest, Napvilág. Anthony Giddens (2005): *Elszabadult világ*. Budapest, Napvilág. Bertrand Badie – Maria Claude Smouts (1998): *A visszájára forduló világ*. Budapest, Aula.

liberális és a konzervatív, no meg a szocialista és a nacionalista meg a többiek mindig újabb és újabb szerep és munkamegosztásban rendezik újra soraikat. A globális civil társadalom XXI. századi koncepciói ugyancsak lehetőséget adnak az újragondolásra a globalizáció radikális és mérsékelt híveinek elkülönítésével, illetve az alternatív és a konzervatív szerepek elkülönítésével (Kiss Endre, 2005).

2. DEMOKRÁCIA ÉS KIHÍVÁSOK

A környezetvédelem kihívása az egyik olyan tényező napjainkban, amely a globális trendeket az EU és a nemzetállami politika felé közvetíti. Az európai integráció a globalizációs folyamatok egyik terméke, a közös környezetvédelmi politika, illetve a tagállamok környezetpolitikája pedig összefüggésben van a globális környezetpolitikai hadszíntérrel. Mind az európai mind a globális politikai összefüggésrendszerben megjelenik a globális és az európai civil társadalom. A környezettudatos polgár és a döntéshozó oldalán egyaránt befolyásolják a civil akciók által megmozgatott, mobilizált globális, európai, nemzeti és lokális közvélemény és nyilvánosság, a környezetpolitikailag orientált szervezetek, pártok, NGO-k, *think-tankok* működésének hatékonysága, és a politikai-társadalmi erőtér lehetségszférái által előírt térben zajló érdekérvényesítésük eredményei. A globalizáció révén a nemzetállam környezetpolitikai kompetenciája bizonyos mértékig leszűkül, ugyanakkor ki is tágul. A globális környezetpolitikai rezsimek létrejötté révén a nemzetállami politika autonómiájának egy részét átruházza nemzetközi szervezetekre stb. ugyanakkor azáltal, hogy ezek a nemzetek feletti politikaterületek, tematikus vagy regionális kötöttségű környezetpolitikai rezsimek létre jönnek, azokon belül a nemzetállamok tevékenységi területe kitér, hiszen részvételi lehetőségük nyílik meg a korábban nem létező globális politikaterületeken. *A race to the bottom* sokat emlegetett jelensége ez. Azt jelenti, hogy a témánk, a környezetpolitika szempontjából kezdeményező pionír-államok, avagy integrációik, mint például az EU saját magasabb prioritásaiknak úgy igyekeznek érvényt szerezni, hogy azokat igyekezzenek a regionális integráció, az EU, illetve a globális rezsimek, például OECD, ENSZ szintjén egyre szélesebb körben kötelező, avagy ajánlott normává tenni, és ezáltal saját befolyásukat preferenciáik mentén megerősíteni.

Ez a gyorsan fejlődő folyamat a XXI. század elején ellentmondásos eredményre vezetett. Bizonyos környezetpolitikai területek villámgyorsan kiemelkednek a nemzeti, illetve az EU politika

területéről a globális szintérbe, ott azonban igen ellentmondásos lesz az implementációjuk, hiszen ellenérdekelt birodalmak, mint az USA és Oroszország, vagy kevésbé fejlett államok csoportjai e globális normák érvényesítését részben vagy egészben blokkolhatják. A *race to the bottom* jelenség tehát egyszerre növeli meg a globalizáció univerzalizmusát és a világ azzal szembehelyezkedő részének partrikularizmusát, olyan hegeli ízű dialektika, amely a globalizációt elemző aktuális társadalomtudományi munkákban széles körben, más-más megfogalmazásban, de jelen van (Beck, 2005).

A globális kommunikáció felgyorsult a nemzetállamon belüli kommunikációhoz képest, s így a globális hálózatok a globális kollektív cselekvés virtuális formái* akár gyorsabb és könnyebb mobilizációt tesznek lehetővé, mint egyes nemzetállamokon belül. Nagyon gyorsan terjednek a globális térben a környezeti normák, és kialakul a normasértések nyilvántartásának és nyilvánosságra hozásának mechanizmusa is.

A környezetpolitikai normák konvergenciája alakul ki a globális környezeti rezsimek révén, ugyanakkor a gyakorlati végrehajtás mintái ezáltal nagyon differenciáltakká válnak. A nemzetközileg érvényes, univerzális-globális normák azonban abból a szempontból fontosak, hogy összehasonlíthatókká teszik az egyes államok, illetve területek környezeti minőségét. Ennek másik feltétele a szabad információáramlás és az adatgyűjtés szabadsága, összehasonlíthatóság a környezeti adatok között. A környezetpolitikai tartalmak, határértékek, tilalmak globalizációja mellett megfigyelhető a világban bizonyos horizontális diffúzió jelensége a környezetpolitikai intézményrendszerben, legalább is a globális intézményekbe integrált világban (Boda, 2004).

A globalizációs folyamatok a világméretű kommunikáció, kereskedelem és gazdasági kapcsolatok a globális civil társadalom, a nemzeti társadalmak felett kialakuló társadalmi differenciálódás, a globális kultúra megjelenése globális etikát, politikát, globális intézményeket követel működéséhez. Ma még inkább csak az ellentmondásokat érzékeljük a nemzetállami logikára felépülő hagyományos intézményrendszerek valamint a kihívást hordozó globális civilizáció, kultúra, gazdaság és társadalom tendenciái között. Az új intézmények profiljai a globális arénában még kialakulatlanok, azonban nyilvánvaló, hogy a globális ököpolitikában való részvétel összefügg a jogállam és a jóléti állam standardjai-

* Manuel Castells (2005): *A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest, Gondolat-Infónia. Helmut Anheier et al. (szerk.) (2004): *Globális civil társadalom*. 1–2. köt. Budapest, Typotex.

nak elfogadásával, és a fundamentalizmus visszaszorulásával, a demokratikus és modernizációs fejlődés része.

A globális versenyben a jobb környezeti és életminőség, a megfelelés az univerzális normáknak versenyelőnyt jelenthet. Globális határértékei alakulnak ki a környezeti elmaradottságnak, amelyeket a nemzetközi szervezetek például tőkekihelyezési és kölcsönügyleteknél tekintetbe vesznek. Az EU például a keleti bővítés révén azzal is igyekszik saját iparainak elvándorlását nehezíteni, hogy a keleti bővítés során a Nyugaton fennálló normák gyors átvételét írja elő az újonnan belépők számára. Az EU globálisan a környezeti kezdeményezések támogatója, még a belső megosztottság ellenére is. Ezt a tendenciát követik bizonyos gyorsan fejlődő ázsiai országok, egyelőre Kína kivételével. A proaktív és globalizált környezeti standardoknak a hagyományos Birodalmak, Kína, Oroszország és USA állnak ellen, míg az új EU-Birodalom környezeti és szociális standardjai globálisan progresszívek, az új, birodalmi Európa innovációs potenciált képvisel a globális politikában.

A *globális aktorok*, a nyilvánosság, a nemzetközi szervezetek és a civil szervezetek interakciós hálójának a globális környezetvédelemben így sok esetben elősegíti a demokratikus átalakulást a külső nyomásgyakorlás révén. Ugyanakkor a *politikai liberalizáció a környezeti fejlődés előfeltétele*. A nemzetközi tőke- és pénzpiac a XXI. század küszöbén hosszabb távon nem honorálja a külön utakat a nemzetközi rendszer normáival szemben – amelyekkel szemben az ellenállást talán még a három „rég” birodalom: az USA, Oroszország és Kína sem lesz képes hosszabb távon fenntartani (Gombár et al., 2004).

A demokrácia a XXI. században a legkülönfélébb válságjelenségekkel szembesül az egész világon. A környezeti katasztrófák elkerülése érdekében alakulnak ki a nemzetközi környezetvédelmi rezsimok, olyan az államok feletti szabályozó mechanizmusok, amelyek a nemzetállami szuverenitást csökkentve regionálisan vagy globálisan koordinálnak bizonyos politikaterületeket. A környezetvédelem problematikája áthatja a modern politikai univerzumot, és megkérdőjelez egy sor, a liberális demokraciafelfogás és jogállamértelmezés mögött álló modellt és alapértéket. Tendenciájában a környezeti problematika a modern demokráciákban konvergenciajelenségeket produkál, csökkenti a globális kihívások következtében a távolságot a korábban eltérő politikai értékek alapján egymással vitatkozó szocialista és liberális felfogások között, sőt a konzervatívok egy része is követi azokat. A liberalizmus és a környezetvédelmi politika viszonya igen sokarcú probléma, amely egyaránt jelentkezik a politikaelméletben és a politikai gyakorlatban. Elméletileg a liberaliz-

mus ma nagyon sokféle irányzatot és értelmezést foglal magába, ennek következtében a liberális politikaelméletek válasza az ökológiai kihívásra széles skálán helyezkedik el. A klasszikusnak tekintett „manchesteri” liberalizmus ma már nem dívik, de kétségtelen a neoliberalis elméletekben a piacorientált fókusz jelenléte, és azzal szemben a szociális-kommunitarista irányzatoké. Amennyiben a liberális elmélet a piaci mechanizmuson túlmutató társadalmi integrációs elveket vezet be, pl. az igazságosság elméletét, esetleg kontraktualista megfogalmazásban, vagy különféle etikai alapelveket állapít meg a piaci mechanizmustól függetlenül, akkor különböző mértékben, de érzékennyé válik az ökológiai és a szociális kihívásokra. A modern liberális politikaelmélet sokarcú, amelynek vannak liberális ökológizmust tartalmazó irányzatai, és olyan kompromisszumos megoldásai, amelyek a piaci mechanizmusok érvényesülését valamilyen módon koordinálni kívánják a természeti erőforrások, a fenntarthatóság stb. szempontjaival, és mereven ökológia-ellenes nézetek is azonosíthatóak a liberalizmus palettáján. Súlyozva a liberális ökológizmus kisebbségi vélemény, akár az ökológia-ellenesség, és domináns *mainstream* a kompromisszumos megközelítésmód, amely ötvözi a liberalizmus hagyományait és a fenntartható fejlődés szempontjait.

Ha E. T. Marshall híres sémája alapján az emancipáció, a jogkiterjedés folyamatait, szakaszait koncentrikus körökkel szemléltetjük, ahol a belső a civil jogegyenlőség, a következő a politikai jogoké, majd a szociális és utána környezeti jogok következnek, mint a *citizenship* új minőségi és mennyiségi attribútumai, akkor ennek a folyamatnak a liberális politikai irányzatok több szakaszban is éppen az ellenzői közé tartoztak, holott a jogkiterjesztés programja a liberalizmus alapelveiből következik. A. O. Hirschman a „reakció retorikája” néven ismert tézise épp azt mutatja be, hogyan lépnek fel a különféle politikai irányzatok ezzel az emancipációs dinamikával szemben a „reakció retorikájával” amely a jogkiterjesztést káros és felesleges folyamatnak tekinti, és velük szemben áll a „progresszió retorikája” pozíció. A két pozíció azonban nem azonosítható a konzervatív és a liberális politikaelméletekkel, mint a XVIII–XIX. század fordulóján. Ezt követően a pozíciók folyamatosan cserélődnek a tartalmilag is gazdagodó irányzatok között, így például a szociális jogok vonatkozásában a konzervatívok progresszív, a liberálisok sokáig reakciós álláspontot foglalnak el. Hasonló szerepcserék zajlanak az ökológiai emancipáció területén, míg a környezeti probléma felismerésében és implementálásában a zöld és a szocialista irányzatok dominálnak, a liberálisok jó ideig a „reakció retorikáját” a növekedés és piacpárti konszenzust védelmezik az ökológi-

ával szemben, mígnem az ökológiai, fenntartható piacgazdasági koncepciók kompromisszuma megjelenik. Nem lehet egyébként általában 'Az' ökológiai problematikáról beszélni, hiszen az konkrét ágazati politikai konfliktusokban, pl. atompolitika, energia-politika, fogyasztóvédelem, természetvédelem konkrét kérdéseiben jelenik meg ahol a pártoknak ki kell alakítani koncepcióikat a politikai döntések és programok létrehozásának érdekében.

A hagyományos manchesteri liberalizmus ökonómia-centrumát már a XIX. században kikezdték a jogállamot és a humánmorális szempontokat tartalmazó irányzatok, mint pl. Wilhelm von Humboldt és J. S. Mill elméletei, amelyek explicit formában is utaltak az ökológiai szempontok érvényesítésére, implicite pedig a modern liberális politikaelméletet alapozták meg. Amennyiben a liberális politikaelmélet számára nem az egyéni profitmaximalizáció, a hagyományos utilitarista kalkulus az egyetlen szempont, hanem a jogkiterjesztés, a jogvédelem és a szabadság morális gyökerei, akkor az állam ökológiai szempontú beavatkozása a magángazdaság folyamatába egyáltalán nem jelenti a liberalizmus végét, hanem programjának végrehajtását. A globális és európai környezetvédelmi politika olyan általánosan elfogadott alapelvei, mint a szennyező fizet- elv avagy a környezeti adók szedése és az emissziós jogokkal való kereskedelem a liberális program alapján következő mechanizmusok, amelyek módjáról és mértékéről persze sokat lehet vitatkozni, de legitimitásuk megkérdőjelezhetetlenül az állampolgárok környezeti sőt az élethez való jogainak védelmét szolgálja. Az erőforrások fenntartható felhasználása, a recycling, a termékek minőségének ökológiai standardjai, a széles értelemben vett ökológiai és egészségi fogyasztóvédelem, az energiatakarékossági követelmények ugyancsak levezethetők ebből a liberális alapelvből. A globális és nemzetközi mechanizmusoknak a környezeti igazságosságot célzó mechanizmusai ugyancsak a liberális igazságosság-elméletből is megalapozhatóak, hasonlóan a környezetjog legtöbb elismert alapelvéhez. Az atomenergia-ellenesség is a hagyományos és modern liberális elméletek felelősségi elveihez visszanyúlva támasztható alá, a generációk közötti szempontok, a kontraktualitás stb. alapján, akár az alternatív energiák felhasználásának szükségessége az energiahordozók csökkenése miatt.

Az új zöld politika felvetette problémákat a liberális politikaelmélet keretében igyekszik értelmezni. Ez pedig azt mutatja, hogy a liberalizmus továbbra is alkalmas a modern társadalmak új problémáinak értelmezésére. Az emberi jogok, avagy a szociális jogok családjához hasonlóan a környezeti jogok az összes jelentős modern politikaelméleti és politikai irányzat által saját megközelítésmódjuk által nyertek értelmezést és feldolgozást,

ezáltal bekapcsolva ezeket az irányzatokat a modern politika működőképességéhez leengedhetetlen konszenzus kialakításába, másrészt beemelve az új problémaköröket a modern politika legitim témái közé. Bővült a modern politikaértelmezés, kiterjedt és átalakult a politikai konszenzus, amely a nagy párt és ideológiai családok között fennáll a demokratikus politikában. A liberalizmusban sajátos a szocializmushoz és a konzervativizmushoz, nacionalizmushoz és populizmushoz képest, hogy az első modern politikai és elméleti irányzatként magának a szabad piac mechanizmusának és a jogállami mechanizmusoknak az alapelveit a liberalizmus alakította ki, azonban nem sajátította, nem sajátíthatta azokat ki a maga számára. A liberális alapelvek jó része általánosan elfogadottá vált a modern társadalmakban és a politikában, amelyet különféle képpen értelmeztek a különböző politikai irányzatok, így a liberalizmus különféle politikai irányzatai is. Mondhatjuk, hogy amennyiben az ökológiai szempontok, a környezetvédelmi jogok a modern jóléti demokráciák fejlődésének új produktumai, akkor ez a modern demokráciával és piacgazdasággal együtt a liberális alapokból keletkezett, de nem minden esetben a konkrét, mindenkori liberális politikai irányzatok aktív közreműködésével, közrehatásával. A civil társadalom és a tudomány aktivitása azonosítható a környezeti igények érvényesítésének kezdetén, amelyet vonakodva követnek a pártok és az adminisztráció, hogy a pártpolitikai versengés és a nemzetközi felzárkózási kényszer nyomására váljon a párt- és állami politika egyik fontos mechanizmusává. Ebbe a folyamatban a kezdeményezés a zöld pártoké, amelyeket a szocialista pártok követnek és a liberálisok a verseny felfelé ívelő spiráljába kapcsolódnak, illetve sodródnak bele, dacára annak, hogy a liberális alapelveken nyugvó politikai és jogintézmények saját logikája viszi tovább a jogok kiterjesztését a civil, a politikai, a szociális térről az ökológiai térre a XXI. századra. Ez a lemaradás viszonylag gyorsan eltűnt a liberális alapelvek és a liberális pártálláspontok között az EU-ban, ahol a környezeti progressziót képviselő államok az EU vezető államai.

A környezetpolitika globális, regionális és lokális szintjein egyaránt a szociáldemokrata mozgalom és pártok hozzájárulásának azonosításában a kulcsfogalom a fenntarthatóság, a fenntartható fejlődés koncepciója. Az eredetileg környezetpolitikai fókuszú fogalom általános gazdasági-társadalmi modell elemévé, orientációs értékévé nőtte ki magát, amely az európai szociáldemokráciánál szélesebb körben, a globális progresszív kormányzás alapértékeinek körében is polgárjogot nyert. A koncepció, avagy alapérték alkalmas a hagyományos, nemzetállami, szociáldemokrata értékrend, és az új posztmodern, globális

politikai értékrend közötti közvetítésre, a hagyományos identitás megőrzésére, és az új feltételekhez, keretekhez való igazításukra. A fenntarthatóság a reprimítívizáció, a modernség elutasítása, és a spontán fejlődés neoliberais mítosza közötti középútat jelöli ki. Adam Lent, a Fabian Society vitafórumának egyik szerzője az aszimmetrikus globalizáció neoliberais igenlése, és a radikális társadalmi forradalom, változások követelése közötti középúton jelöli ki a szociáldemokrácia útját a XXI. században. Egyetértően idézi Blairt, aki más európai szociáldemokrata kormányfőkhöz, Schröderhez, Jospinhoz és Verhofstadthoz hasonlóan a globalizációkritika konstruktív és racionális elemeinek a szociáldemokrata, illetve progresszív kormányzásba való beépítése mellett foglalnak állást, feladva korábbi, a globalizációval szembeni tiltakozásokat csupán rendőri, biztonsági kérdésként kezelő álláspontjukat. Az Észak-Dél, ökológia-ökonómia, békeháború, férfi-nő közötti viszonyokat asszimmetrikussá merevítő neoliberais globalizáció kritikusai között olyan közgazdászokat, szociológusokat és politikai gondolkodókat sorolhat fel a szociáldemokrata, progresszív, a fenntarthatóságot és a szimmetriát előtérbe állító kritikus gondolkodásmód, mint Oskar Lafontaine, Anthony Giddens, Soros György, David Korten, Joseph Stiglitz. A neoliberais globalizáció kritikája az ellen-elit tiltakozásaiból az elit ügyévé változtatta ezt a problémakört, amelynek központi kérdése az ökológiai kihívásra adandó adekvát gazdasági-politikai-társadalmi alternatívákat fókuszáló és integráló fenntartható fejlődési koncepció.

A reálpolitika ezúttal globális, európai regionális és nemzetállami-lokális szinten egyaránt a következetes implementáció kísérleteivel is jellemezhető. A Johannesburgi Csúcstalálkozó, az EU környezetpolitikája és fenntarthatóság-programja, valamint az európai államok egy részében központi, helyi és ágazati szinten egyaránt a végrehajtás elemévé váló fenntarthatóság-koncepció tartalmazza az európai szociáldemokrácia legfigyelemreméltebb próbálkozását a globális, regionális és a lokális ökológiai egyensúly biztosítására a különféle ágazati politikák integrálásával, és a fenntarthatóság értéke révén minden egyes ágazati politikában központi és helyi szinten egyaránt érvényesítendő környezetvédelmi szempontok azonosításával.

Ha az EU-ban a jobboldali, jobbközép, keresztény, konzervatív, nemzeti, vagy akár szélsőjobb pártokat is felölelő kormánykoalíciós országok környezetpolitikáját szemléljük, pl. Finnországot, akkor nem látunk karakterisztikus eltéréseket a hasonló fejlettségű szociálliberális, vagy vörös-zöld koalíciók kormányozta országokétól. Ennek egyik oka az EU-politikáinak integrációja, a közösen aláírt nemzetközi egyezmények, a nép-

párti konszenzus, a modern gazdasági és technológiai fejlődés környezetbarát modernizációja. Azonban felvetődhet bennünk a kérdés, hogy a jobboldali ideológiák mennyiben járulhatnak hozzá a modern politika kialakulásához a környezetvédelemben?

A *konzervativizmus* alakváltozásai következtében a mai konzervatív és liberális álláspontok sok tekintetben megegyeznek. Míg a XVIII–XIX. században a liberalizmus és a konzervativizmus egymással vitatkozó irányzatok voltak, a marxista és a szociáldemokrata baloldallal és a zöldekkel szemben a későbbiekben a magántulajdon a piacgazdaság védelme, és a kevesebb állam, illetve a jóléti állam-kritika közelítette álláspontjaikat. A mai konzervativizmusnak persze vannak a liberalizmustól eltérően is önálló profiljai a környezetvédelemben is, így

- az emberiség és az emberi ész korlátainak hangsúlyozása;
- a tudománnyal az értelmiségekkel a racionalizmussal szembeni szkepszis;
- a kapitalizmus korlátainak a felismerése;
- a nem-materiális értékekbe vetett hit;
- a holisztikus és harmonikus társadalomszemlélet;
- a természetesség mint érték és norma felfogása;
- a kommunitarista-kollektivista elem;
- az autoritás és a szabályozás-kormányzás hangsúlyozása;
- a múlt és a jövő fontosságának kiemelése a jelen abszolutizálásával szemben;
- a szcizetizmus, racionalizmus, technokrácia elutasítása.

A jobboldalon a konzervativizmus mellett a nacionalisták-regionalisták és a szélsőjobb is integrál szemléletmódjába a nyugati politikai gondolkodásában ökológiai elemeket, és támogat bizonyos progresszív környezetvédelmi és ökológiai célokat. A hagyományos nyugati politikai filozófiák és az általuk megalapozott ideológiák és pártprogramok mindegyike alkalmas lehet az európai környezetpolitikai standardok megemelésének tendenciáját alátámasztani az európai politikai gondolkodásban és politikában.

3. MAGYAR DEMOKRÁCIA ÉS PROBLÉMÁI

Hol helyezkedik el ma Magyarország a globális demokrácia palettáján? Magyarország NATO-, OECD- és EU-tagállam azaz a fejlett világ része, de nem annak centrumáé, hanem valahol a közepesnél jobban az új demokráciák körében. A magyar demokrácia stabil a rendszerváltás óta. Sőt talán még túl stabil

is, alig van innováció, intézményesen megcsontosodni látszik a rendszerváltás spontán konfliktusaiból és kompromisszumaiból kialakult intézményes berendezkedés és politikai kultúra. Parlamentarizmus, jogállam, kartellpártok a többségi felé hajló demokrácia konszenzusos elemekkel, olyan bel- és külpolitika amelynek eseményei nem viszik Magyarországot a világlapok címdalaira, se negatív se pozitív. A globalizációs problémák azonban jelentkeznek és együttesen hatnak a belpolitikai konfliktusokkal például a jobb és a baloldali táborok között a konszenzus esélyeit kizáró kommunikációképtelenséggel. Azonban a konfliktusra épülő politikai kultúrában a rendszerváltás óta szerencsére konszenzusra számíthat az erőszakmentes konfliktusmegoldás stratégiája amelyet nem ástak alá olyan mégoly éles belpolitika konfliktusok sem, mint az 1990-es taxisblokádnak avagy a 2002-es választási kampányt követő mobilizációk a szavazatok újraszámolására. A magyar politikai kultúrában az ellenfelek kialakítják a maguk zárt táborait a politikai pártok vezetésével, és a hozzájuk csatlakozó szatellit érdekszervezetek és civil szervezetek holdudvaraival, valamint az értelmiségi hálókkal és *think-tanke*ekkel. Ezek a „táborok” hasonlatosak az egykor a holland és skandináv demokráciákban kialakult „pillérekhez” amelyek a politikai pártok exkluzív társadalmi környezetét intézményesítették és termelték újra a politikai rendszerben és kultúrában. Magyarországot ma a pilléresedés és a kölcsönös elzárkózás jellemzi a politikai kultúrát a „két Magyarország” saját kontextusában lehet értelmezni (Enyedi et al., 2005). Azonban nálunk nem jelentősek azok a társadalmi-politikai erők, amelyek felrúgják az intézményesített konfliktusmegoldás mintáit és egyetemesnek vélt érdekek nyomán különös beleszólást igényelnek a direkt participáció révén bizonyos ügyekbe, félretéve ezáltal a demokráciának a többségi elve mentén legitimált döntéshozatali mechanizmusát.

A fejlett Nyugaton ilyen erők a globalizációkritikus mozgalmak, avagy a fundamentalisták. A globalizációkritikus mozgalmak tiltakozásai nagyrészt ritualizálódtak; reaktívan lépnek a különféle globális elit-találkozók színhelyein, és proaktívan saját globális rendezvényeiken, a Szociális Világ Fórumon (Jakab, 2005: 156–171), illetve annak a helyi, regionális rendezvényhálózatán. A szélsőjobboldali extremizmus és a fundamentalista vallási-etnikai, főként a mohamedán világból származó migráns etnikai csoportok a mozgalmak és ellenmozgalmak konfliktusos viszonyában állnak egymással. Jól mutatta ezt Hollandiában a Theo van Gogh elleni merénylet utóhatásainak dinamikája, és hosszabb távon, nem közvetlen reakcióként a Le Pen-féle nemzeti radikalizmus és a 2005. novemberi etnikai lázongás (*riot*)

Franciaországban. Ilyen nagyméretű és erőszakos *riot* Európában ritka volt eddig, az USA-ban viszont régóta szerepel a kollektív cselekvés, főként a spanyol ajkúak és a feketék tiltakozási kultúrájában.

Az EU magas jóléti színvonala és a környező avagy távoli a tömeges migrációt kibocsátó országok szintje közötti növekvő szakadék kilátástalanná teszi a rendpárti politikát, amely a francia esetben a részben magyar származású Nikolas Sárkozy* nevéhez fűződő politikai irányvonal. A zéró-tolerancia nem jelent választ a migrációs kihívásra, és a jóléti szakadék növekvő igazságtalanságára, hívják fel a figyelmet az éppen Franciaországból az Attackal, az egyik befolyásos globalizációkritikus hálózattal (Hristiane et al., 2003) megindult globalizációkritikus gondolatok. A strukturális problémák közrendvédelmiékként történő kezelése veszélyezteti a jogállamot és túlterheli a belbiztonsági szolgálatokat. Az EU strukturális és kollektív megoldások keresése nélkül nehezen szabadulhat meg az olyan erőszak-spirál kialakulásától, amely az USA történetének vissza-visszatérő kontraproduktív tendenciája. Az etnikai *riot* elterjedése és elmélyülése csak hosszabb távú, az EU jelenlegi gazdasági-szociális modelljén túlmutató, a globális igazságosságot és az állampolgárság kereteit átformáló, a jelenlegi rendszer logikája alapján ma utópikusnak tűnő megoldások gyakorlati alkalmazásától függ, vélik a kritikus társadalomkutatók a több rendőrért kiáltó politikusokkal szemben. Nem kevesebb forog kockán, mint az európai jólét és biztonság jövője, márpedig az európai politikának ezek biztosítása a célja és értelme.

Magyarországot eddig elkerülték az ilyen típusú kihívások. Míg Nyugat-Európa kultúrájában a poszt-kolonializmus problematikája a politikai kultúrát illetően sem megkerülhető, a gyarmati múlt hiánya csupán közvetett tapasztalatává teszi a poszt-kolonializmus problémáját a magyar politika számára. Az EU azonban „kívülről” és „alulról” az új tagokat is beleértve azonban feltűnően egységes, fehér, keresztény és nagyon gazdag, tehát az EU-tag magyar politika és társadalom távlatilag nem fog megszabadulni ezektől a konfliktusoktól, még akkor sem, ha a jelenlegi tiltakozási struktúra és közrendvédelmi politika szinte teljesen tehermentes az efféle problémáktól.

Az állam kiemelkedő szerepe korporatív rendszerünkben a politikai pártokat is kapcsolatba hozza a civil társadalommal. A pártok nem csupán az államon keresztül, hanem közvetlenül is fontos szerepet töltenek be a civil szektor vonatkozásában.

* Tornádó: *Nicolas Sarkozy politikai pályája.* (2005) Budapest. /Political Capital Füzetek, 1./

Támogatást keresnek a civil szervezetek körében, és megkísérlik kiépíteni szatellit szervezeteiket a szektorban. A magyar pártrendszer erősen polarizált a két nagy párt jobb és baloldali holdudvarai felé. Míg a két blokk egyetért a civil szektor, mint egész támogatásában, mégis megvannak a sajátos preferenciáik a hozzájuk közelebb álló szervezetek és hálózatok támogatására. A jobboldal a történelmi egyházak civil szféráját, bizonyos agrár- és vidéki szervezetek, és újabban a polgári köröket tudja a magáénak, míg a baloldal a szekularizált „civiliek” különféle válfajait, a budapesti szervezeteket, az érdekvédőket avagy a globalizációkritikus mozgalmak egy részét is. Míg a jobboldal egyfajta „organikus” civil társadalmi korporatizmust képvisel, a baloldal az 1%-os szabályozás és az NCA rendszereivel a szervezeti versengés és pluralizmus modelljét állítja szembe ezzel. A jobboldal civil szférája a 2002 óta kialakult polgári körök mozgalmával modernizálódott, dinamizálódott, a baloldal pedig a globalizációkritikus globális mozgalmak egyelőre felfelé ívelő trendjét fordíthatja saját hasznára. A magyar civil szektort hasonló törésvonalak, politikailag releváns társadalmi konfliktusok és csoportszerkezetek metszik keresztbe, mint a pártrendszer (Körösi et al., 2003: 131–147). A kommunista múlthoz és az egyházakhoz való viszony fontos, míg a materialista-posztmaterialista megosztottság jelen van, de nem olyan erősen, mint Nyugat-Európában. Fontos még a város–vidék-különbség, és nem elhanyagolható az etnikai törésvonal szerepe, amely nem csupán a roma szervezetek tarka palettáját, hanem a nemzetiségi önkormányzati rendszer segítségével megszervezett más etnikai alapú civil szervezeteket is magába foglalja.

Összefoglalva, a magyar civil társadalom integrálódott a globális és az európai civil társadalomba, megjelennek itt a globális és az európai trendek hatásai. Sajátos vonása a korporatív modell, és a pluralizmussal kapcsolatos problémák az állam, a pártok, az egyházak és a különféle civil szervezetek oldalán egyaránt. A rendszerváltás előtti fejlődés, illetve a rendszerváltás hagyományai az antikommunista disszidens mozgalmak szellemisége jelen van a szektorban, főleg a civil elit szintjén. A szektorra vonatkozó szabályozás ötvözi a plurális és korporatista elemeket, de döntően etatista és korporatív jellegű, ennyiben megfelel az EU modelljének és eltér az USA-beli szabadversenyos modelltől. A posztkommunista rendszereket jellemző szűkösség a magánadakozás terén a régió egészében oldódni látszik, a helyi magántőke és a régióban jelenlévő nagy multinacionális vállalatok filantrópiája növekszik, és az állampolgárok egyre inkább élhetnek az új, az önkéntes munkával kapcsolatos szabályozás révén szabad idejük és energiájuk felajánlásának

eszközeivel, amely anyagi forrásaik szűkössége mellett is rendelkezésükre állhat. Ezek a tendenciák oldhatják az etatista-korporatív modellt, és erősíthetik a pluralizmus elemeit a szektorban. A pártpolitika orientáló szerepe azonban Magyarországon pártrendszerünk bipoláris jellegének esetleges felerősödésével még növelheti is a civil társadalom politikai mozgósításának, illetve a civil társadalmon belül a jobb és a baloldali orientációjú „pillérek” kialakításának lehetőségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boda Zsolt (2004): *Globális ökopolitika*. Budapest, Helikon.
- Enyedi Zsolt – Gombár Csaba – Kende Péter – Romsics Ignác – Szilágyi Ákos – Vásárhelyi Mária (2005): *Két Magyarország?* Budapest, Osiris–Korridor.
- Gombár Csaba – Kende Péter – Lengyel László – Romsics Ignác – Szilágyi Ákos (2004): *Nem élhetek Birodalom nélkül*. Budapest, Helikon–Korridor.
- Grefe, Hristiane – Greffarth, Mathias – Schumann, Harald (2003): *Attac*. Hamburg, Rowohlt.
- Jakab Kinga (2005): Globalizációkritikus mozgalmak és a Szociális Világ Fórum. In: Szabó Máté (szerk.): *Civil társadalom: elmélet és gyakorlat*. Budapest, Rejtjel.
- Kiss Endre (2005): *Magyarország és a globalizáció*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola.
- Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris.
- Beck, Ulrich (2005): *Mi a globalizáció?* Szeged, Belvedere.